

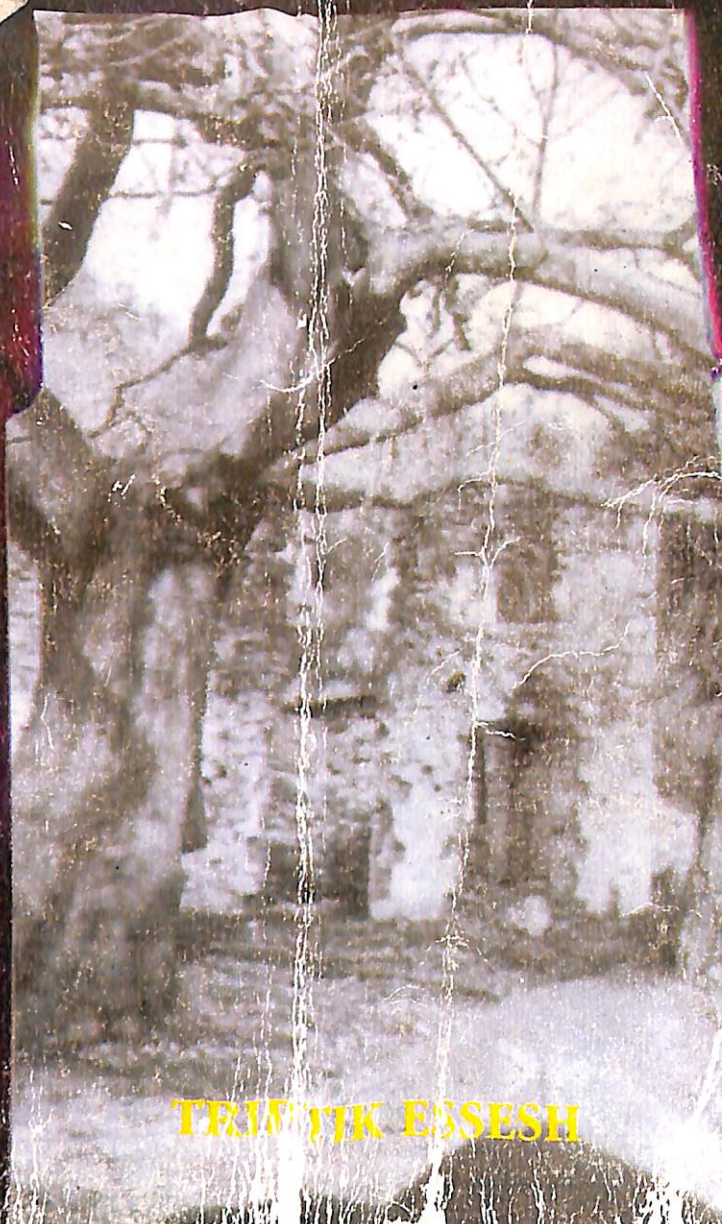
MID'LAT FRASHËRI

BIBLIOTEKA

949.65

F 84

Çështje e Epirit

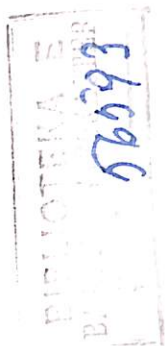
TRIFLIK ESSESH

MID'HAT FRASHËRI
(Lumo Skëndo)

ÇËSHJA

Ë

ËPIRIT

Triptik essesh

**Të drejtat e botimit janë
ekskluzivisht të shoqatës
"Lumo Skëndo"**

Tiranë 1998

"La Population de l'Epire",
(Popullsia e Epirit), 1915, Sofje.
"L'affaire de l'Epire"
(Çështja e Epirit), 1919, Gjenevë.
"Les albanais chez Eux e a l'etranger"
(Shqiptarët në vendlindje dhe
në mërgim), 1919, Lozanë.

Përktheu nga origjinali:
ALEKO GJERGO

Redaktor, recezent:

MANJOLA TËRSHANA
SYRJA XHELO
ÇERÇIZ LOLOÇI

BOTIMI I LIBRIT U MUNDËSUA NGA
SHOQATA ATDHETARE " LUMO SKËNDO"

EUGEN SHEHU

Shërbestari i kombit

Me një ndjenjë të thellë keqardhjeje, kushdo prej nesh sot, ndjek dramën e mynyrshme të largimit prej trojeve etnikë, të dashur stërgjyshore, të mijra e mijra shqiptarëve. Nëse në veri e verilindje kjo hemoragji e dhimbshme njerëzore shkaktohet si rrjedhojë e dhunës së instituciona-lizuar të fqinjëve, në brendësi të Shqipërisë, në hapësirat plot diell e det të lakmuara për çdo evropian, vëllezërit e mi të gjuhës e gjakut i largohen të tmerruar varfërisë, krimit të organizuar, dilemës tronditëse ndaj të nesërmes.

Për më tej, kur shih se ky këb gjithëkombëtar i ngjan atij

tuneli pa dritë (fondi i të cilit mund të jetë qindra kilometra drite larg), dhimbja bëhet më e theksime dhe gjithkush dyzohet midis realitetit dhe fatit historik. Trillet e këtij fundshekulli, të duket se plazmohen nën një shtysë thuasje kozmike, drejt një enigme etnike në agun e mijëvjeçarit të tretë që po troket.

Sidoqoftë unë mendoj se aktualisht ne shqiptarët po i largohemi vetvetes nëpërmjet dy rrugëve që nuk dihen as ku ndahen dhe as ku takohen me njera tjetrën.

E para, është ajo që përmëndëm më lart.

E dyta, ndofta më pak e pranuar, është largimi i shqiptarëve prej historisë së tyre. Në ndenjën e masakruar nacionaliste të bashkëkombasve të mi, ngjan se përherë e më shumë po afrohet ideja se në një Evropë të bashkuar e moderne, etnitë mund të shërbejnë vetëm si sfond dhe asgjë më tepër.

Largimi prej historisë, përpos të tjerave, është largim prej vlerave shumë dimensionale, të shtresuara në shekuj, cilat do qofshin ato. Historia është memoria pa të cilën një komb vështirë të jetojë gjatë. Për më tepër, kur bëhet fjalë për ne shqiptarët, për pozicionin tonë gjeografik, për atë çka shekujt e shikuar na "dhanë leksione", moslargimi prej historisë merr vlerat e një parakushti për mbijetesë.

Parë në këtë kënd, të tri esse-të historike që po i jepen sot lexuesit shqiptar, shkruar 80 vjet më parë prej të madhit Mid'hat Frashëri mendoj se janë mesazhi më i plotë që bashkëkombasit e mijëvjeçarit të mos i largohen të kalurës së tyre si terri dritës por edhe ta respektojnë e krenohen me të.

"Popullsia e Epirit", "Shqiptarët në vendlindje dhe në mërgim" si edhe "Çështja e Epirit", të botuara së bashku, i ngjajnë

një mozaiku jo vetëm të bukur e të shkëlqyer në pamje të parë. Ashtu si në afresket e lashtë të mjeshtërve tanë, po të depërtosh në domethënien dhe vlerat e tyre, këto esse historike, duke na mahnitur me të vërtetat ngjethëse, të trondisin. Njëherazi ato përpigën të zbulojnë të fshehtat e mekanizmit gllabëronjës së fqinjët jugor.

Një shtysë miklonjëse, për të shkëputur pluhurin gjumndjellës të kohës, për të rinxjerrë në pah ngjarjet përmes vlerave të këtyre perlave të historiografisë shqiptare, të fusin në "grackën" e meditimeve të thella. Por siguria prej shkencëtari e *Mid'hat Frashërit*, të befason. Ajo kurdoherë të merr për dore, vetja të ngjan si një vizitor i lumtur në një qytet antik ku si ciceron të shërben zëri i butë i birit të Frashërlinjve.

"Popullsia e Epirit", (*La Population de l'Empire*) është botuar në Sofjen e vitit të largët 1915 nën kujdesin e drejtpërdrejtë të atdhetarëve tanë që drejtonin librarinë "Pavarësia e Shqipërisë". Shqipëria ka mundur të shpallë pavarësinë në vjeshtën e vitit 1912, ka bërë përpjekje për krijimin e një shteti të lirë, është copëtuar etnikisht prej Londrës së vitit 1913 dhe gjëndet tanimë në shtjellat më kërcënuese të rrjedhave të luftës ballkanike.

Tepër i ndërgjegjshëm për atë çka duhej t'i tregonte Evropës, i pajisur me një intuitë perfekte mbi shkallën e njohjes që kjo fuqi indiferente kishte për Ballkanin, Mid'hati ynë, që në faqet e para të kësaj esse-je ngre zërin duke thënë:

"...Lexuesi nuk duhet të harrojë se ndodhet në pjesën lindore të Evropës ku gjithshka ka qënë kaq e ngatërruar, kaq e fllusifikuar, kaq e gjymtuar dhe e mbushur me mashtrim..."¹)

...Për hir të së vërtetës, duhet thënë se kolonitë greke janë formuar në shekujt VII-VIII (para Krishtit) tek ngulimet "barbare".

Shërbestari i kombit

Madje vetë Straboni ka pranuar se kur kolonistët grekë u vendosën në Korkyrë, qenë detyruar të ndeshen në qëndresën burrërore të ilirëve të cilët ishin zotruesit e ishullit. Zgjerimi i zotërimeve të kolonistëve grekë nuk do të mund të kalonte në heshtje, ndaj njihen disa beteja midis fqinjëve ballkanikë që nuk i lidhte mes tyre as gjaku, as gjuhja, as historia përveçse një rastësi e mynyrshme gjeografike.

Gjithsesi koha helenistike do të sillte një klimë të re në marrëdhëniet e "Barbarëve" me grekët. Qytetet e mëdhenj, ilirë, thrakë dhe epirotë hapën portat e tyre jo vetëm për kulturën helene por edhe ndaj qytetërimit e civilizimit grek. Erërat e reja politike dhe ekonomike dukej se nuk përfillnin shumë kufijtë etnikë.

Ndërkohë në qytetet greke ndihej ritmi i jetës së "barbarëve". "Në të dyja rastet, ky element na del i pranishëm nëpërmjet burimeve epigrafike dhe numismatike në përbërjen e popullsisë së këtyre qyteteve, sigurisht në një masë modeste dhe asnjëherë mbizotëruese. Le të kujtojmë këtu epitafet e nekropoleve të Dyrrahut dhe Apollonisë dhe monedhat e këtyre qyteteve ku ilirët na dëshimohen si banorë të tyre, madje si të tillë, që ndonjëherë mbajnë edhe postet e prytanit (kryetarit të qytetit) ose të magistratit që kujdeset për financën dhe prerjen e monedhave.

E njëjta gjë vërtetohet edhe në ato qytete të botës "barbare" ku mbishkrimet na sjellin emra qytetarësh grekë... 2).

Nata osmane do të ishte tepër e gjatë për ne shqiptarët. Ajo do të lidhte errësirë pandërprerë në maqthiin tonë etnik duke iu trembur përpos trimërisë edhe mënçurisë së pasardhësve të ilirëve.

Sipas ligjeve të Kuranit, në krejt domenet e saj, Turqia njihet vetëm mysli-manët. Të tjerët (pra jo myslymanët) etiketoheshin si të pafe ose të quajtur ndryshe (qafin) I nisur prej interesave të ditës,

Sulltan Mehmeti i dytë ngarkoi peshkopin e Kostandinopojës të institucionalizonte (kuptohet sipas dëshirë së tij...) besimin shpirtëror të "qafirëve" duke shkelur brutalisht mbi historinë e lashtë të tyre dhe të trojeve ku ata jetonin. Të krishterët e Epirit, bijtë dhe nipërit e atyre që luftuan kundër asimilimit helenik, u vunë tani përballë dallgëve e stuhive të reja qëndra e të cilave ishte patriarkana greke.

"Qeveria otomane mbështeste të gjitha përpjekjet e Patriarkatit për të regjistruar si grekë të gjithë qafirët. Pifti në kishë, mësuesi dhe kujdestarja në shkollë, bënë ç'ishte e mundur për rrenjosjen e kësaj ndjenje të rreme kombëtare për shkatërrimin dhe paragjykimin e karakterit të vërtetë etnik të popullit" 3).

Konstitucioni moral i kombit do të mbetej pa dyshim një tempull brenda të cilit Lumoja ynë do të depëronte mjeshtërisht. Brënda këtij tempulli ai do të futej edhe si vëzhgues i saktë dhe i thellë, edhe si një zbulues i një personaliteti të vështirë por gjithsesi dinjitoz në krahasim të evropianëve siç janë vlerat shpirtërore të shqiptarëve.

Duke evidentuar faktin se edhe në mes të Athinës shqiptarët mburren me gjakun dhe racën e tyre të pastër, autori u tregon të huajve se kriteri i kombësisë nuk janë (as shkollat, as kishat por pikërisht ai zjarr që digjet së brendshmi për atdheun dhe gjakun e të parëve. Kushtrim i të parëve, edhe pse diku përkohësisht ngrëgon, edhe pse dikur vjen së toku me klithmat e erës, askurrë s'mund të humbasë në vetëdijen nacionale të shqiptarëve.

Jo më kot, në mbyllje të kësaj esse-je, Mid' hat Frashëri boton një sërë kërkesash ultimative të qindra ortodoksve shqiptarë brenda dhe jashtë kufijve etnikë të cilët kërkojnë të mos shkëputen për asnjë çast prej tringut të lashtë ilir. Thirrjet e tyre, të kombinuara me

Shërbestari i kombit

sakrificat sublime të një plejade të shkëlqyer rilindësish, i dhanë sidoqoftë një vizion më të plotë shpresave të afërme dhe të largme të popullsisë epirote.

“L'affaire de l'Épire”, (Çështja e Epirit) do të shihete dritën e botimit në Gjenevë, në vitin 1919. Grekët që jetonin prej kohësh në këtë qytet, kishin arritur të ndërtonin prej kohësh një makinë propagandistike buçitëse pikërisht ndaj atij kombi që përpiqej për të kërkuar të drejtat e tyre legjitime.

Përballë këtij institucioni mashtrimesh, Mid'hati ynë, ky shërbestar i kombit, nuk do të tutej aspak. Intuitivisht ai e kishi kuptuar se Evropa e ftohtë parapëlqente faktet dhe dokumentat, më tepër se patetizmin paranojak.

“Epiri” është përdorur si term që në kohët e lashta. Me këtë emër janë nënkuptuar kurdoherë viset e trevat prej Maleve të Vetëtimës në Himarë e deri në gjirin e Ambrakisë në Jug. Vetë gjeografi grek Athanasio Psalidhi shkruan në fillim të shekullit XIX se

“...Shqipëria (Iliria e atëhershme dhe Epiri) kufizohet nga ana lindore me Maqedoninë e Poshtme dhe Thesalinë, nga ana veriore me Bosjen dhe Serbinë. Nga ana perëndimore me detin Jon dhe në brendësi me gjirin e Ambrakisë” 4).

Luftërat e zhvilluara në Epir, deri në shekullin e 14-të, nuk mundën të ndryshojnë kushedi se çfarë në përbërjen etnike të tij. Kalimi i pushteteve sa në një dorë në tjetrën, i ngjante një teatri të madh ku mbretërit duartrokiteshin apo vriteshin ndërsa aktorët e thjeshtë mbeteshin po ata. Inkursionet turke në fundshekullin e 14-të, të ngjajnë se kanë zgjuar një interes të madh për Epirin duke ndriçuar kësisoj edhe errësirën e mbjellë në shekujt paraardhës.

Eugen Shehu

A. Lutrell e përmend në këtë kohë Epirin si "Despotat i Shqiptarëve" 5). Më pas do të ishin Lazzarini, Cluverius, Vissova, Martono, Hertzberg, Belon dy Mans, Laurenberg e dhjetra të tjerë që e klasifikojnë Epirin si Shqipëri dhe banorët e saj pasardhës të ilirëve që ndryshojnë prej grekëve nga gjuha dhe gjaku. Inkursionet shkatërruese otomane në shekujt që pasuan, së bashku me përpjekjet për helenizim të kishës e shkollës greke, nuk do të mund të sillnin ndryshime të ndjeshme në pikëpamje të etnicitetit të këtyre trevave të pastra shqiptare.

Vonë, në fillimin e këtij shekulli, mesa duket nisi të luhej drama më e madhe në skenat natyrale të Epirit të lashtë. Përballë një nacionalizmi të ethshëm grek, shqiptarët (dhe sidomos populli i Çamërisë) u ndodhën të pafuqishëm për të vepruar qoftë ushtarakisht, qoftë në rrugë diplomatike. Dhunimi i kufijve natyrore të vitit 1913 hapi plagë të tilla ku edhe sot ndihet rënkimi i gjakut tonë të shprishur.

Traktati i Lozanës i vitit 1919 lidhur me nacionalitetet, u dhia shikas grekëve për një spastrim të thellë etnik në Çamëri.

... "Mashtrimi i grekëve kishte për qëllim që t'i paraqiste si turq shumë mysli-manë shqiptarë dhe t'i dërgonte me anije në thellësitë e Azisë së vogël duke i bërë objekt shkëmbimi. Kjo është njësoj sikur të syrgjynosësh irlandezët në Poloni, duke u nisur nga fakti se edhe irlandezët, edhe polakët janë katolikë e prandaj qenkan të një kombësie" 6).

Ndërkohë në Çështjen e Epirit, Mid' hat Frashëri nuk nguron aspak të sjellë ngjarje e fakte reale të kësaj (dihune satanikë) ardhur prej fqinjit tonë jugor. Raporti ngjethës i gjeneralit Devër adresuar